

САНАА ОЛОХ

ХААМАТ
1991 СЫЛ АЛТЫННЫН
18 КҮНҮТТӨН ТАХСАР.

ЧУРАЛЧЫ
УЛУУС
НАБЫТА

№ 99 (8052) ♦ 1996 сыл атырдаах айын 24 күнө, Суббота. ♦ Сыаната — 1084 солкубай.

УЛУУСКА СҮӨҮ АҢЫЛЫГЫН БЭЛЭМНЭЭНИН

(Атырдаах айын 23 күнүнээги түмүгүнөн)

Хааайыстыбалар, наиминтер	Уленир кнм ахсаана	Ол интэр бары хааай,	Звено ахсаана	1996 с оттоонун былаана (тонна)	Кэбинин (тонна)	Ол интэр	
						бары хааай	наиминтер
Коллективнай хааайыстыбалар:							
«Хадаар»	49	49	5	1200	400	—	—
«Чыаппара»	33	33	4	1100	521	—	—
«Мындараайы»	40	40	4	1600	442	—	—
Бааиынай хааайыстыбалар, наиминтер:							
Аладар	230	51	20	1420	1001	180	300
Бахсы	100	24	10	1190	650	120	530
Болугур	110	50	19	1400	1500	100	1100
Болтоого	200	40	16	1800	1668	758	910
Чылааннаах	90	44	12	1000	787	430	357
Кытаанах	80	90	31	1900	930	550	380
Малдыахы	75	30	15	150	180	50	130
Мугудай	200	40	15	1800	500	140	360
Соловьев	100	130	9	1800	1800	800	1000
Сыланг	77	240	38	2200	1350	800	550
Телей	107	23	14	1100	720	200	520
Одудуун	142	89	24	2800	1642	942	700
Хадаар	110	20	17	1000	850	150	300
Хатылы	154	70	35	1800	800	200	600
Халылах	20	20	1	240	200	160	40
Хайахсыт	124	80	45	1800	800	300	500
Хоптоого	300	180	31	1800	960	260	700
Чакыр	70	23	10	1550	700	200	500
«Чурапчы» БХА	2050	50	10	2300	2060	200	1860
Улууе үрдүнөн:	5578	1418	400	32000	19348	6640	11487

Атырдаах айын 23 күнүнээги туругунаа улууе үрдүнөн 19348 тонна от кэбининин, ол эбэтэр сылаагы оттоонун графика 60 бырыһыан толордууну. Оттон былырын баччаларга улууе 27526 тонналаа, ити былаан 83,4 бырыһыаныгар тэг этэ.

Ааспыт нэдиэлэе хааиан баһичча туран биэрэн, бу көм үстата 5400 тонна от кэбининин, ол интэр савалай ахсаан от чааиынай секторга соютоонна-ланна. Ити — 4341 тонна. Оттон бааиынай хааайыс-тыбаларга 1042 тоннаан эбининэ. Табаарыстыба-ларга улахан эбилли сүөх. Арай «Чыаппара» та-баарыстыбата 162 тоннаан эбит. «Хадаар» таба-арыстыбата былырынны отун агарын эрэ бэлэм-изэн интэр, «Мындараайылар» да хааиыдалара ула-хан. Бары табаарыстыбаларга быыл да отторо кы-ра. Ол эбэтэр, табаарыстыбалар быылгы былаан-нара 3900 тонна. Итинтэн күн бүгүн график 31 бы-рыһыан эрэ толоруулаа кылэ. Былырын бачча-ларга 2098 тонна оттоохторо, быыл 1221 тонната баар. Көстөрүн курдук, коллективнай хааайыс-тыбаларга үлэ татима быстар бытаан.

Оттон бааиынай хааайыстыбалар уонна чааи-найдар туһааннааһынан былырынны бу көмгэ 11303 уонна 14125 тонна оттоохторо. Мантан сирдэтэххэ чааиынай хааайыстыбалар эрэ былырынны татими-лан интэр. Отторо — 11487 тонна. Бааиынайдар кэбининтэрэ 6640 тонна. Уосайынан, быыл ходо-

баа орто үүнүү баар. Итин чааиынай бас билин-форматынан үлэлэччилэр тэрээнннэрэ да көрдөрөр, сэрбэйбиги малларбакка ылар, оттоонуну салгыны-ытар сөрүк турар. Бу ордук табаарыстыбаларга, бөдөнг бааиынай хааайыстыбаларга сыһааннаах.

Бааиыаннаа табаарыстыбаларга мөлтөх. Үһүөх да буоллалар нэдиэлэе оттоонун сирдатын тыа хааайыстыбатын управлениытар түһэриилэрэ бы-таан. Холобур, «Мындараайы» уонна «Хадаар» та-баарыстыбаларга бу отчуоттуур нэдиэлэе кэбинс-тэхтэрин тэгэ. Онон сыччаах «Чыаппара» табаарыс-тыбатын сүөхүгэр эрэ туох эмэ эбиллилээх кур-дуктар.

Быыл, туох да диэбит итин, күһүнүгэ ардахтаах буолар чинчэлэнэ. Бу ааһан эрэр нэдиэлэе арда-та. Онон бааиынаада комбайнар юмрөтилар. Сою-тох Болтоого нэдиэлэеги туорахтаах культураны үү-нэриннэн дьарыгытар Н. Н. Ефремов салайар эсе-нота эрэ итин күн быстаран 20 гектардаах. Уһун ардахтар бааиыалары көлөдүнэ бааиынаттан үүнүүнү ылыны эсе уустугулар буолла. Эрдэ курааннаан бур-дук үүнүүтэ да мөлтөх этэ. Быыл ийиллибиг бурдук 30-ча эрэ бырыһыана ытыллар туруктаах.

Тастан атылаһыа эмэр марахаттардаах. Итин, билин да биримэ баар. Ол эбэтэр ходоуаттан

Тыа хааайыстыбатын управлениета.

АРЫГА ДОТАЦИЯ КӨРҮЛЛЭР

Саха Республикатын Президентэ М. Е. Николаев 1995 сыл бас айын 28 күнүнээги «Үүт бородуу-галарын огорууну үбүдээннн туһунаа» дьаһалтын олох-хо киллэрэр уонна үүт соютоотуопаланын итиннэ үүт бородуугаларын батарыны мөһүөтүннэ сыла-тан бу дьыл атырдаах айын 7 күнүнээги Саха Рес-публикатын правительствотын «1996 сылга мөһө-түгэр огоруудулар ынаа арыытыгар дотация туһунаа» 332 №-дээх уурааба табыста.

Уураааха этилэриннэн, бу дотация үүт бородуу-галарын соютоотуопаланы уонна астыр конүлүлээх бары от-үүт комбинаттарыгар, агрофирмаларга, го-сударственной предриятиеларга, коллективтарга,

хааайыстыбаларга тарҕанар. Итиннэа бирдиги улуустарын дотация ставката уонна тоһо тонна арыы туттарыллыахтаага, онуоха тоһо үн-харчы ко-рүлүлэри кэммэйэ ийиллэн туран огорулууну. До-тация ставката кэммэ арыыга 26 тьд, солк, быһы-лынна. Бу бары улуустарга бир тэн. Оттон тутта-рыллыахтаах арыы кэммэйэ араас. Холобур, билинги улууе бу сылга 200 тонна арыыны огоруохтаах. Дьэ, бу көмэйиннэн дотация үбэ-харчыта мөһүөтүл-нэр.

Улууека биллэриннэн, ынаа арыытын сирдэр бы-рааннаах 5 астыр тэрилта баар. Соловьевтаагы, Ха-нахсытаагы, Болугурдаагы, Чыаппаратаагы уонна эт-үүт комбинаттар баар бэринэр арыы сыахтара.

«СО» хаб, бэй, көрр.

БАСТАКЫ ГЕКТАРДАР

Күһүнүгү хомуур үлэлэрэ сүбү ытан нэдиэлэр. Ол эрээри бу нэдиэлэттан саааламмыт ардахтар үлэни улаханньк харгыстаатылар.

Ааспыт нэдиэлэе суббота, эрээри күһүнүгэ (атырдаах айын 17-18 күннэра) бурдук быһыатын сааалаабыллар. Онон түөрт ыраа союоттары бүтэр-биһиги. Иккис күмүт көһөтүттан ардаабыта. Ула тохтоотого дин. Көһөтөн көрөн бараан, бэһэһэ ардаа кыра дини киирбиһиги да, быстарбата. Бурдук ото быыл уосайынан да кылга, кырынан эрэ быс-тара, ыла сатыыбыт. Манньк уһун ардахтар тобу-лута түһэн, бурдук куолаһа тодунна да буолуо. — дини көпсөөннөх көрүстэ билигин И. П. Петров.

Инокентий Петрович, үлэни биллэриггэн механи-катор киһи, тыла-өһө итиннэ.

—Тус бэйэм бааиына дини үлэлэбэтэх киһи этим. Бу хааайыстыбаны, арахсыга, сиргэ үлэлэ-бит уолаттар баар буолан моой-ардас ылыттарга, — дини итин аны хааайыстыбаларын салайааччыта Н. Н. Ефремов чингэтэр.

Салгыы эсеинойдуун быһылгы үүнүү дьылбатын көпсөтөбит.

—Улууе кылаабытай агронома Е. И. Коржик дини быһыл соютох эһиги эрэ эсеиной ыспыт сирин толору хомуур кыахтаах. Ити хайдаһый? — билинги кэлбит сорукутуну туруору ийиталаһабыт.

—Туох да диэбит итин, кырдык, ыспыт сирби-титтэн үүмүтү барытын бурдуктуу хомууары оло-робут. Оттон ол, билинги үчүгэй дини буолбатаа. Манна да курааннаан, бурдук мөлтөх. Ону уосай астаа киллэртэрэн турабыт. Оттон ол атыттары дьэ, өйдөбөтүм. Бачча гектартан оччото туораата дини асталатан бран, ол «туораабыттары» хайымылар, олох хааллараллар дуо?», —сэрбэгэһэччи бэйэбиттэн хардары ийитар.

Ардахтан мөһөдэтэн билинги бааиыналары эмиэ көрбөтүбүт эрээри. Николай Николаевичтан бир идэлээхтэриттэн быыл туох ордуктаахтарын син-бир туоһулаһабыт.

—Барыта 150 гектарга ыспытыт. Уратыбыт дуо? Ким билэр, арай, барытын ыраас паарга уонна бы-ыл эрдэ ыспытыт. Уосайы, ыһылы 4-5 хонуу-нан, Ньюкуола ниннэ бүтэрбиһиги. Ону тэгэ сизмэ бурдуктун бэйэ үүнүүтүн кинэ уонна тахсыта үчү-гэй этэ, — дини хоруйдуур эсеиной.

Болтооголор туорахтаах культуралартан эбиһи уонна дьэбиннэни ыһаллар, салиһиннэһэ сааама-тар эбит. Бааиыналар бөһүөлөк таһа. Вастакы бы-һыыларын Чуораайытта союоттарыттан сааалаабыт-тар. Иккис күнүгэ холбоон-илбээн 20-ча гектар буолуо динилэр. Итин сиргэ Арааастаахха уонна Күөх Кы-тааха бааиыналаахтар, эбиһэ Муугур Урааха ыһы-лыбыт. Звено 10 ийилэннээх. Комбайнердарынан ити И. П. Петров уонна К. К. Капрынов хардары-таары солбуһан үлэллилэр. Бир комбайннаахтар. Табаарыстыба ардахтарын атылаһылыбыт, хайа күн мөһөдөн адалахтарыттан ол-бу частара тоһо-нон кэлбитин огостон үлэлэппиттэр. Бурдукта та-һыга В. Р. Литвинцев сылдыар. Т-150 тракторга самосвал прицебин холбоон сүүрдэр эбит. Быһылгы кыра үүнүүнү соютоон да хааиыла дини буол-ла. Ону таһынан бааиына атын үлэлэригэр К-700 уонна Т-150 тракторы арендага ылан туһаналлаа. Бэйэлэрэ атылаһан булуммут эмиэ техничалардаах-тар. Онон барыта 7 трактордаахтар.

Сир кытта үлэлэһэ сатыллар эбит. Ити ыһылы, хомуур үлэтин сиргэ, быыл 250 гектар бааиынаа хорутан сытыраллар. Аны бары бааиынайдар. Эмиэ сүөһүлээхтэр-астаахтар. Оттоон бүппүттэр. Уосайыа көрүлүлэр 40-ча сыгылаахтар. Үүккэ, эмиэ дуоһаба-даахтар. Быыл 20 тонна үүт туттарыахтаахтарын бу мйдарга арыынан толорбуттар. Эттэрэ маассабай туттарыы сааана биллэ.

—Тоһо буолуодун билигин этэр уустун. Кыла-абыһа, туох баарынан хомуур санаалаахпыт. Ума-тын кырымыччи. Солорка сүөх буолан, бааиына-тын дискэлээбиккэ сыгыраабыт. Счепкутугар ары-йах үптээхтиги аны көмбөөн аһарбат. Онон эрдэ ылбыт уматыктыынан үлэлибит. Чэпчэтиллээх уме-тыктан ыларбыт эсе да баар. Төлөстөххө ону, хо-бутаан да буоллар, ыһаа этибит. Дьону наймылаһан тейтэрэбит.

Звеновой итиннэ итингэстэри сиргэ, быылгы кураантан көрөбүт очоотун сааиынарга көмө күүт-рин санатар. Ол сирдээх. Айылаа содуларыттан бурдук үүнүүтэ аспыт сылан эсе намайах буола-ра чуоһай. Ону ол диэбиккэ хомуура дьон, техни-ка үлэлэе турдаа. Бааиынаа атын да агротехни-ческэй үлэлэр син тохтообонко ытыллылар, ы-тыллыахтара даһаны. Оттон барые син-бир сүөх. Онооһор этэр курдук, хамнастарын ылытаахтара үһүс сыгытар барыт. Үлэлэммит да үлэе төлө-мөт. Сарай туттубуттарыгар туту да аахса ийитэр.

Улууека быыл бастаһынан хомуур үлэтин саа-лаабыт хааайыстыба бааиыаннаага, дьэ, итиннэ.

С. МАКСИМОВА.

**„ЭН КИИРДЭБИН,
МИН ТАБЫСТАБЫМ**

ОЛОБУ ТАПТААН, ОЛОХХО УМСУГ УИАН

М. СИДОРОВА

ДЫНГНЭЭХ ИНТЕЛЛИГЕНТ ЭТЭ

(А. А. САВВИН ТУБУНАН АХТЫР)

Андрей Андреевич Саввини кытары билсифимиз түбөнчүчү түгүтөн сазаламмыта. 1949 с. сайын би-ли сулумах дьон икки Саввиннар мал амлаарыгар дыкаахтаһан, күһүн, кыһын уопсай дызбант тутуллап бүтөн, ол дыһа илин кычатыгар кэксэлэһэ олоһуун-дуг Киини балтын, күтүтүгүн ааһы Г. И. Макаров-тааһы (Дьуон Дьаһылааһы) кытта дыкаах этэ, мин аттынааһы хоско аһыах мый кэлэ-бара сылдан олоһубутум.

Андрей Андреевич кыра унтуохтаах, кутлут-симиит курдук күүнээх-таастаах, быһыгычы көрбүт, саастаах көрүгүнээх киһи этэ. Мэлдьи ачылылланара, үгүстүн аарар, суруйар этэ. Ити ыал ампаарыгар дьукаахтаһар кэминитигэр наар кини, кэлсэнэ киирдэниэ олус холкутук, хааһахтан хостоон эрэр курдук кээсирэ. Сөгээрэн иктэр буоллаххына, тугу барытын төрдүттэн ылдаан, ситэрэн-хоторон кэлсинэр үгүстэ-бэ. Булүү оройуоннарыгар, Саккырыырга: Уһуһа Дьааныга уһунтук, үксүгэр табанан айаннаан, биллааксаа хонон сылдыбыт. «Онно сылдьан сыыстаран бу бүөрүм, хабадым ыалдьан эрөйдөөн эрэр... Аамыһа эмэ да суох» — диэхтирэ. Ситэ истибат, сөгээрбэт буоллаххына, улаханньык хомойоро.

Нуучча классик суруйааччыларын олус таптыра, билгара. Биэс уонуттан тахсан эрэр-саастаах кинилэрэ «Өйүгэр тута сылдыра албаэс сөхтөрөрө. Сылдыра эрэ бэйэтэ санаатыттан үтүмэн албох хоһооннору өйүттэн ааһара. Оччоβο сирэйдиин-харахтыын сырдаан, сэргэхсийэн кэлэрэ. А. С. Пушкиннэн «Помяну чудное мгновенье», «Пророк», «Послание в Сибирь», «Евгений Онегиннэн» бүтүн хастыы да строфалары, М. Ю. Лермонтовтан «Ветка Палестины», «Смерть поэта», «Дары Терек», «Прощай, немытая Россия», Н. А. Некрасовтан «Школьник», «Не снятая подоса», «У парадного подъезда» ааһыталамыра. Олус ыраастык нууччалыы сангарара, суруйара да ол тэҥэ быһыылаабыа.

Саха былыргытын, тыһиан уус-урап айыныытын, ойууһнааһын туһунан мугура суох билэр быһылааҕа. Саха кымыһын туһунан суруйа сылдьабын диирэ. Түн былыргы Греция үөрэхтээхтэрэ латырбыт Гредот историк, Страбон айанньыт суруйууларыгар «кымыс» диэн утаҕы скифтар онгостон иһэллэрин туһунан аахпытын, үлэтин онгон садалаан суруйа сылдьарын үөрө-көтө ыаһиырэ. Кымыһы хайа өмүк хайдах бэлэмниирин, сахалар кымыһы астыыр ыһа-маларын уратытын, сиэрин-туомун, иһиттэрин аҕа-лэтин, ыһаахха, урууга, күндүтэ-мааныга кымыс суол-суол аналлааҕын быһаарара. Саха өмүк саха буолбут төрүт аһа кымыс буоларын туһунан алоххо-дьаһахха, наукаҕа олус улахан суолталаах үлэни садалаабытын Андрей Андреевич диярктник өйдүүр уоһа бэйэтэ ыалдьан эрэрбиттэн олус хомойоро, сэрэхтэйэрэ.

Оччолорго мин Чуралчмыр нэсис сэлхыа үөрэх салаатыр инспектордаан эрэрим. Ол иһинэ 8 сыл хоту Санкырырга үлээбэбитим. Дьоллоох түбэлтэ саха биһир кырдыаҥас көлүөнэ үөрэхтээрин кытта көпөстөр, кини көрсээниг истэр түгэни тосхойбутуттан, хомойуом, кэмсиниэм иһин, тугу да баллантамкка хаалбыт эбилигин. Биллэн турар, кинини «халма сыйдыар тыһынаах энциклопедияда» тэҥэзэбит П. А. Ойууускай уонна кинини кытары биһирэ үлээбэбит үгүс саха интеллекцигэтиг чулуу дьоннорун туһунан көсөтүһэр бобуудаах этэ. Г. П. Башарин үс чулуу суруйааччыларбыт туһунан суруйбут иһинигэтин бүтэйдии хайгыырын ойдообуттум. Ол эрэри дыксинарыгар төрүүттэр бааллара...

Бу хүнээрээ мин Сонгуруу Корейд күүлэйдир чигээ тигистим. Кийн дуоһуйа сыйлаанар, астынар нэрэ дойдута эбит. Оноо тух барыта бийнэхэ со-
нун, барытын кийн сэгээрэ нэрэр-истэр. Сылдыбыт
14 хонугум биллибээкэ-костубанга ааста, ол тухары
бир да мүнүүтэбэ чункуйар дини билбэтим.

[illegible]

Андрей Андреевич нэгэв дэвтээр ухуулсугу билин-
лэжигн сэдэргүм. Негоринда, литературара, этногра-
фияда, фольклорга, географияда, талга топоним,
када, күнү-дэлэи сыдынтааһынгга, айылда туһунал,
сахалыы эмтээх оттору туһаныы туһунал — мунгура
суох билинлээх быһыылаада. Күнүни кытта билиити-
нэи тургүтуһар кэли чугас эрэни баарын билбэһини,
Эмтээх оттор каттарын үс тылыннан анал үлэлээдиг
туһунал ахтан ааһара. Архт билэр кырдыраастарын
кытта төрүттэрин-уустарын ырытыһара — олус билэр,
малдым сөгсөөрөр идалээда. Биһирдэ эмгигиттэи Сак-
кырылар Дууда кайатын аатын туһунал ийытан со-
һутан турардаах. «Дуула» диян туох тылай, буха-
тыыр шлемун курдук быһыылаах дин, хайа, ону ха-
баатыннарбатахтара буолуо суоҕа дуо, «Дууларда»
дизэнтэи таһааран? — диир, «Эбээнни ортоку хайа
диян быһыылаах» — диэбинни истаи эрэ кэбиэһити

Бу аднаа салардынгата, профессор А. Е. Мординов ахтыгыттан эрэ бидлибт буолбаат, П. А. Ойуунускай байатынны итэргэйдэ А. А. Саввины Сэһэн Болону кытары фольклору хомуйтара Бүдүү уонун Дьааһы түөлбэлэригэр үбүнүк сылдьан үлэллиллэригэр соруудах биэрэн байатын тигэх дьаһалын оҥорбутун туһунан, Улуу убайдарын ити тигэх соруудаһын кини быһаарыта бидьанар суостаах күүлэригэр, баһалара уодаһыннаах күүтүрээһинигэ тиксэллэригэрти кыратык да кэтэмэйдээбэккэ, кини көрүһүн курдун санаан, олус кыһанан толорбуттара үһү, Саха норуотун уус-уран тылын «нуобайар чыпчаала» буолбут олоҥхолору, былыргы сэхээнэри, үһүйээннэри, таабырыннары, чабырбахтары, о.д.а. сорумар албах норуот айымньытын хомуйбуттара билигин духуона баайыбыт кыһыл көмүс фондата буолан хараллан сытар. Ону тэнэ А. А. Саввин аатырбыт оҕууттар кылырылларынан, саха сиэрин-туомун холобурдарын, сэдэх түбэлтэлэр, норуотка бидлибт үһүлүүчүлөөх дьоннор, собуттаһар тустарынан үһүйээннэри, сир-дойду ааттарын, билгэлээһиннэри, сорук бидлиилээх дьонноруттарын-уустарын ырытан суруйтаабыт. Сүүһүпүн былыргыны билээччилэри, сэхээнкыттэри, олоҥхоһуттары, бидлиилээх оҕууттары, норуот эмчиттэрин уо.д.а. эгэлгэ идаллаах дьарынтаах дьоннору көрсүтэлээн ааттарын, саастарын, олоҕор-сирдэрин, дьарыктарын билэн, хаһан көрүбүт күнү-дьыллы санилини сурубан үйэтиппит сүткээн улахан үтүөлээх.

Бэйэтин туһунан кэпсэнирин төрүү сөбүлээбэт, онуук сэмэй, көрсүө майгылаара. Тугу билбэтин көрбүтүн тодо-хоро кэпсэтэтинэ, чөлчөбүт курдук туттара. Дьигиэх интеллигент, билинин-көрүүнү таратааччы дьин киһи этэ. Ийин майгыта, олохун ич хоһооно оһно анаммыт курдута. Музей сэбиэдиссыйа нэн үлэтигэр олус сөл түбөһэрэ. Онук ивэг билилээх-көрүүлээх, хананы барарар истэччэни сэтээр дөр гына кэпсир, кордорор дьөбүрлээхтэ. Музейга дьон сүлдьарын олус сөбүлүүрө. Оскуола ололору эгди буолан үөрө-көтө көрсөрө. Истэ-көрө, кэпсэттийдэххинэ, өртөн көхүтөн ололор курдук, эйигин кээбэр ийик үөрэрэ. Мээл үйэтигтан сабалаан киһи үөскээниин, жазамнар уоһа юһомар түтүүлэрин мууһуру үйэтин, билигин Саха сирин оройуомку тустарынан, кыыл-сүөл, көтөрдөр, үүнээйи биһин аттаран кэпсирэ. Ордук ханнык туһалаах, эмтээ, үүнээбилэр ханна үүнэстэрин, ону ханан, хайдах көмүйөөхтэ, хараыйахта сөбүн, туохха туһаламаларын быччытаан кэпсирэ, сүбэллирэ.

Бар дьон киини «Өндөрүүскэ», «Өндөрүүскэ Салбын» дигэн ааттыра. Өссө эдэр эрдэбиттан киини аата «Өндөрүүскэ Салбын нурдун» дигэн уос номоһун бундубута үһү. Наар киингэ ааһар, сурунсултаан таһаар.

УМНУЛЛУБАТ ТҮГЭННЭР

Соробор хайдах эрх түлээг сүлдээр курдук санана-
рын. Астыгтыг сөнөөлөннөхтөй, нүүлгээдэгтэй.

[illegible]

Сарыныгы нүнүгөр туристар малбыгын хомунап автобустарбытыгар олорон, төттөрү айаннаатыбыт. Ол иһан Корея иһин муоватыгар экскурсия оҥорду. Бүт Храмнарда, музейларда сылдьан билиэргы корей дор абыычадарын билистибит. Уопсайынан, бу сылдьан саямай атыммыт сирдэрим «Фольклор дэриэбинэ», «Музей войны» шааркалар. Баларда сылдьан Корея историятыгын туһунаа элбэди биллиити дысанын. «Фольклор дэриэбинэлэр» - иһарда ириэтин эрэ оҥоһуллубут кэмпиэти олус көрөхсөтүн.

сар эдэр нийн багтаан баяр, үнэлэм-хамсаан
авахтарын нийтэр дон өндөөллэртгэр тогтохтун
көстүүтэ эбитэ буолуо, ол нийн кийн аята одуу-сн
суолтатыгар туттуллубут буолуон эмиз сөп. Ол ирээ-
ри ол эдэлэхтнэ ынгырдалар Өндөрүүскэ Саабын-
тан саха биир бастыг үөрэхтээдэ Андрей Андреевич
Савинн тахсыбыта эбээт!

А. А. Саввин улуусуну музейын аан бастааннан төрүөсүбүтэ. Дьоннордон, историяга, литературага сыһыаннаах сирдэртэн, эргэ өтөхтөртөн хомуйсан, атын музейдартан атастаһан бастаан сэдэх экспонаттары хомуйан ласпордаабыта. Музей экспозициятын үөрэх этиитигэр сөл түбөһүннэрин аттаран, чаардаан туруорбута. Ярославский патынан республикатаагы музейы кытта суруйсар, сүбөлөһөр ата. Багдарыын Сүлбө юуһун «саха бмдыртытын мындыр билээччи» диэбита. Оттон «Воотурууский улуус сахаларын төрүт уустара» диэн документальнай очеркатыгар Ф. Ф. Захаров «уһулуччулаах кыраайы үөрэтээччи-этузиаст Андрей Андреевич Саввин патын чорботон паттыахха сөл» диэн үрдүктүк тутан баһыатээбита.

А. А. Саввин үгүс көрүнгөзөх үлэтэ саха оһун үйэлэр тухары муспут баай билигин, сатабыллыг дириг сылык өйө мунгура суоһун көрдөрөөлөр. Ону билин ордук эдэр көлүөнөбүз норуоттук аатынан иһин туттар кэсини турунтаах өгөрөөтү түөрүдүбүт төрүт, тулланчаабаат тулааһын буолуох этэ. Хомойуох иһин ол үлэлэрэ иһингэ, хомуурунньун буолан тахса иликтэринэн, иһинлэри ааһар, үрөстөр кыахныт суох. Бэл «Саха кымыһын туһунан» балаһыаммыт үлэтэ сөргүтүллэ, бөһөттөнэ илик.

«Саха кымыһын туһунан» үлэтин бокунаньык бэбэтин тексинэн хос быһаарымнаан баччэттээн таһаардар бу бастагы боччумнаах научнай үлэни суруйбут саха үөрөхтөөбэ А. А. Саввиин аатын үлэтиниз эттибит. Индиһинэн, саха төрүт аһылыгын кымыһы хайдах астыырга үөрэнэ, ас уонна эми быһыытынан олохпугутар кинигик туһаннаах этибит. Үсүһүнэн, бу үлэ ыһаах сиэрин-туомун ситэрэргэ, иһинин салгыы байытарга көмөлөһүүбэ. Төрдүһүнэн, салгыыгарыны утары охсууу кодьууһун улаатыннарарга. Бу үлэ кинигэ буолан тахсытыгар республика Тыатын хаһаайыстыбатын, Доруобуйа харыстабылын министрстволара көх-нэм буолуох этилэр.

Бу ахныбар Андрей Андреевич уолун Макарий Савини туһунан түүх өйдөбүл хаалбытын ырытык таарыабын. 1939 дуу, 1940 дуу сыллаахха Савини Макарий дэиэ бийиги саастыгыта уол ЧПУ-ны кэтэхтэн үөрээн бүтэрдэ быһыылаада. Бийиги уопсайбытыгар уонча хонукка олорон туттарыбыта. Нууччалыы билэринэн сөхтөрбүтэ, бийигиттан таһыкчы биллилээх этэ. Ыарыах көрүгүөздүн аһына көрбүтүт. Ол арыах хонуга бийиэхэ бары предметтарга сүбэ биэрбитэ, таарыкчы тургутан көрөр, ыйытара. Ону сөбүлээбиппит. СР үтүөлөөх учуутала Н. С. Соловьев «агатын кытары тэннэ» эмсэстэ, сородор агатын да киэстиир киэст. дириг биллилээ» диялактар. Агатын туһабын хатарыах ыччат сэрэн сылларыгар олус эрдэ ыалдьан өлбүтэ үһү.

Кыргыздас интеллигенция биір чулуу ойдоого, «тынындах энциклопедияда» холонмут Андрей Андреевич Саввин абар үлэтин үгэнигэр сылдыан уһун-нук муннаабыт ыарыыга бөрүммүккэ, ууеуу эппэрэссийбэ сөбүлөммүтин сүрөдэ тулуйбатада... Баари эрэ 56 саастаабар кини сүрөдэ тэлпэт буолбут... Андрей Андреевич бүдүлбүһүннэх күнүэр-дьыллар көп-көрү туоһуларга эрэ буолбакка, ахтыһынай кыттыһаада этэ. Элбэхтик кыачарылдыы, ол бу олодо суох уорбалааһыннар кини олоһун кылгашпыттара.

Роман САВВИН,
тыл, педагогической үлэ ветерана, улуус
бичууттаах гражданина.

Онцук миньнгэс нэмнэгт ханна да суух.

Экскурсиябыттан олус астынан, үрэн-хотон Суудуугар тоһон кэллэбит. Сарсыгыгар аэропорту көтөхтэххэ самолету кэлбэтигэр истэн, сирэстөр үөрдүлэр, дьылзэри ахтыбыттар хомойо быһыы-тыйдылар. Ол эрэри икки күн эбиги күүдэйдээн ороһор бары даһаны астынан дьылзэтигэр кэллэбит.

[illegible]

Мугудай «Бади саяа» авторский ансамбль IX
Выдающийся урэнэсчигчэ.

